

I JAHON URUSHI

Tuxtaboyeva Feruzaxon

Andijon viloyati Izboskan tumani 2-son

Kasb hunar maktabi tarix fani o'qituvchisi

Anotatsiya. Birinchi jahon urushi (28-iyul 1914 — 11-noyabr 1918) — odamzod tarixidagi eng yirik qonli urushlardan biridir. Urushning rasmiy sababi Saraevo voqealari sabab bo'lgan, bu yerda 28-iyul 1914-yili o'n sakkiz yoshli serbiyalik millatchi, student Gavrilo Princip tomonidan Avstriya-Vengriya imperiyasi taxti vorisi Franz Ferdinand va uning rafiqasi Sophie Chotek o'ldirilgan.

Kalit so'zlar. To'rtlar ittifoqi: Germaniya imperiyasi, Usmoniylar imperiyasi, Avstriya-Vengriya imperiyasi va Bolgariya Qirolligi. Antanta: Rossiya imperiyasi, Fransuz Respublikasi, Britaniya imperiyasi.

Birinchi jahon urushida dunyoning 38 davlati ishtirok etdi. Ularda 1,5 mlrd. dan ortiq aholi yashar edi. Urushga 74 mln. ga yaqin kishi safarbar etildi. Jami 10 mln. kishi o'ldirildi, 20 mln kishi esa yarador bo'ldi. Bundan tashqari, juda ko'p kishilar kasallik va ochlikdan o'lib ketdi. Birinchi jahon urushida uning asosiy ishtirokchilari bo'lgan davlatlar o'z milliy boyliklarining uchdan bir qismini yo'qotdilar.

Birinchi jahon urushi tufayli Rossiya imperiyasida Fevral va Oktabr inqiloblari va Germaniya imperiyasida Noyabr inqilobi bo'lib o'tdi. Rossiya imperiyasi, Avstriya-Vengriya imperiyasi, Usmoniylar imperiyasi va Germaniya imperiyasi urush tufayli yo'q bo'ldi.

Urush boshlanishidan oldin Yevropadagi buyuk davlatlar — Germaniya, Avstriya-Vengriya, Italiya, Fransiya, Britaniya, Rossiya orasida qarama qarshiliklar yuzaga kelgan edi.

Germaniya imperiyasi 1870—1871-yillarda Fransiya-Prussiya urushi tufayli yuzaga kelganda, u boshidan Evropa mintaqasida siyosiy va iqtisodiy hukmron bo'lishni holamagan edi. Uning yaratuvchisi Otto fon Bismark Germaniyadagi geografik ahvolni va qo'shni davlatlar iqtisodiy va harbiy kuchliligini tushunar edi, u bunday dedi:” *Kuchli Germaniya faqatgina uni tinch qolidirshlarini va dunyoda rivojlanishni berishishini istaydi, shu sababdan u kuchli armiyaga ega bo'lishi kerak, sababi kimning qo'lida qilich bo'lsa, unga hech kim hujum qilishni istamaydi... Hamma davlatlar, shu tarzda Fransiya bizdan muhtojdir, qancha tarzda mumkin bo'lsa ular koalitsiya tuzushdan va bir biri bilan raqib bo'lishdan bosh tortadilar.*”

Ammo 188-yillar o'rtasiga kelib Germaniya iqtisodiy va harbiy tarzda kuchli bo'ldi va Yevropada ustunlik bo'lishga kurashdi. Germaniya mustamlaka ekspansiyalashga kech kirishdi va deyarli mustamlakalarsiz qoldi, shu sababdan

Germaniya kapitali bozor kasodisiz qoldi. Bundan tashqari Germaniyada tez o'sib borayotgan aholisiga hayot bo'shlig'i yetishmayotgan edi va oziq-ovqat taqchiligi yuzaga kelgan edi. Germaniya foydasi va kapitali uchun dunyoni o'zgartirish kerak edi. Bu Germaniya Evropa mintaqasida ustun turushi kerak edi va Buyuk davlatlarni tor mor etish kerak edi, bundan tashqari ular dunyoni bo'lib bo'lishgan edi: Rossiya, Fransiya v Germaniya.

XIX-asr oxirida Germaniyaning tajovuz rejaları qo'shni mamlakatlarga oydinlashib bora berdi. Shu sababdan 1891-yili Rossiya va Fransiya harbiy ittifoq tuzishdilar, 1907-yilda esa Angliya ham bu ittifoga qo'shildi. Bu davlatlar „Qalbiy hamjihatlik“ nomi bilan ittifoq tuzishdilar — Antanta.

1878-yilda bo'lib o'tgan Berlin kongressida Avstriya-Vengriya imperiyasi Bolqondagi Bosniya va Gersegovinani bosib olish huquqini qo'lga kiritdi. Uning maqsadi bu hududni qulay imkoniyat tug'ulishi bilan bosib olish edi. Nihoyat, 1908-yilda Avstriya-Vengriya va Rossiya munosabatlari yanada keskinlashtirib yubordi. Jumladan, bu hodisa slavyan xalqlari orasida Rossiya obrosiga ham putur yetkazdi. Chunki, Rossiya Avstriya-Vengriya istilosining oldini ola olmadi. Bunga Germaniyaning Avstriya-Vengriyani qo'llab-quvvatlashi, uning Rossiyaga qarshi urush e'lon qilishi mumkinligi haqidagi do'p-po'psilari sabab bo'ldi.

Yaqin Sharqda ko'p davlatlarning qiziqishi bor edi, I va II Bolqon urushidan so'ng Usmoniylar imperiyasining ahvoli yomonlashdi, imperiya bo'linish arafasida edi. Germaniya Usmoniylar imperiyasining bo'linishiga qarshi chiqa boshladi. Bundan tashqari Rossiya qanday qilib bo'lsa ham Usmoniylar Qora va Egey dengizlarida nazorat qilmasligiga qarshi chiqdi. Bu Rossiyani O'rta dengizga chiqishiga olib kelar edi.

Rossiya bosqinchilik siyosatining asosiy yo'nalishlari Bolqon, Uzoq Sharq, Turkiyaga qarashli Qora denfiz bilan O'rta dengizni bog'lovchi Dardanell va Bosfor bo'go'zlari hamda O'rta Osiyoda o'z hukmronligini o'rnatish edi.

Antanta ittifoqi (1907-yilda Rossiya-Fransiya ittifoqi, Angliya-Fransiya kelishuvi va Angliya-Rossiya kelishuvidan so'ng ittifoq rasmiylashtirilgan): Rossiya imperiyasi, Britaniya imperiyasi, Fransiya.

Uchlar ittifoqi: Germaniya imperiyasi, Avstriya-Vengriya imperiyasi, Italiya qirolligi.

Ammo Italiya 1915-yilda Antanta tarafida urushga kirdi, lekin Germaniya va Avstriya-Vengriyaga urush kezida [[[Usmoniylar imperiyasi|Turkiya]] va Bolgariya qirolligi qoshilishdilar, To'rtlar ittifoqi tashkil etildi (yoki Markaziy davlatlar).